

Schopenhauer en Nietzsche

Georg Simmel

vertaald uit het Duits door Tim de Jong

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Inhoud

Voorwoord	7
<i>Eerste lezing.</i> Schopenhauer en Nietzsche. Hun positie in de cultuurgeschiedenis	11
<i>Tweede lezing.</i> De mens en zijn wil (Schopenhauer)	28
<i>Derde lezing.</i> De metafysica van de wil (Schopenhauer)	50
<i>Vierde lezing.</i> Het pessimisme (Schopenhauer)	79
<i>Vijfde lezing.</i> De metafysica van de kunst (Schopenhauer)	109
<i>Zesde lezing.</i> De moraal en de zelfbevrijding van de wil (Schopenhauer)	151
<i>Zevende lezing.</i> Menselijke waarden en decadentie (Nietzsche)	192
<i>Achtste lezing.</i> De moraal van de voornaamheid (Nietzsche)	223

Voorwoord

Het beschrijven van Nietzsche en Schopenhauer brengt elk hun eigen, maar tegenovergestelde interpretatieve uitdagingen met zich mee. Schopenhauer is een uitermate heldere schrijver. Zijn manier van denken en formuleren heeft ervoor gezorgd dat een ‘originale interpretatie’ van zijn leer – zoals die bij Plato, Spinoza, Kant en Hegel nog steeds mogelijk is – volledig uitgesloten is. Als een uiteenzetting dus meer wil zijn dan enkel een verslag, dan moet zij verder gaan dan de leer zelf en die in bredere en kritischere verbanden plaatsen: met culturele feiten, innerlijke verwevenheden, kennisnormen en ethische waarden. Waar een louter logische interpretatie bij Schopenhauer niet noodzakelijk is, is die bij Nietzsche juist onmogelijk. Als ik zou proberen de poëtische en emotioneel geladen taal van Nietzsche terug te brengen tot de nuchtere en koele taal van de wetenschap, dan zou dat niet alleen een verandering van stijl zijn, maar zou ik zijn uitspraken ook tillen naar een abstractieniveau waarvoor ze zelf niet bedoeld zijn – en ze daardoor onvermijdelijk openstellen voor uiteenlopende interpretaties. Waar Schopenhauer te precies is om ruimte te laten voor een eenvoudige uiteenzetting van zijn filosofie, is Nietzsche juist niet precies genoeg om een dergelijke benadering mogelijk te maken. Toch leiden deze tegengestelde omstandigheden bij beiden tot dezelfde conclusie: de werkelijke taak bestaat er niet in hun filosofie simpelweg uiteen te zetten, maar om een filosofie *over* de denker zelf te ontwikkelen.

Het doel en de opzet van de volgende beschouwing zijn gericht op een bijdrage aan een algemene cultuurgeschiedenis van de geest, en op het aantonen van de bovenhistorische betekenis van het denken van de twee betrokken filosofen. De wezenlijke eisen van deze taak vallen samen met de essentiële kernen van de beide persoonlijkheden die hier besproken worden. Die kernen

zijn echter allerm minst vanzelfsprekend en blijken vaak verrassend te zijn. Zowel Schopenhauer als Nietzsche hebben zich geregeld beziggehouden met problemen die niet noodzakelijk in verband stonden met het centrale uitgangspunt van hun denken – en er soms zelfs ver vanaf lagen. Het is niet op voorhand uit te sluiten dat zich juist aan de periferie van hun denken inzichten bevinden van het grootste belang voor de filosofie of voor de geschiedenis, net zoals de schijnbaar toevallige nevenproducten van het leven van bepaalde mensen achteraf hun meest diepzinnige en betekenisvolle bijdragen blijken te zijn geweest. De mogelijkheid en rechtvaardiging van de volgende bladzijden berusten echter op de veronderstelling dat deze mogelijkheid hier niet van toepassing is. Ik ga ervan uit dat juist de weinige *leidmotieven* die het hart vormen van de leer van Schopenhauer en Nietzsche, ook de meest objectief waardevolle elementen daarvan zijn – en dat deze het zijn die zullen blijven voortleven. Door uitsluitend dat diepste weefsel van hun gedachtewereld naar voren te brengen, verdwijnen de sensationele paradoxen die beide filosofen kenmerken (zelfs als de tijd en de toenemende acceptatie die bij de oudere enigszins verzachten). Wat logisch of ethisch stuitend lijkt, en alles wat excentriek aandoet, blijkt dan slechts bijkomstig en onbelangrijk. De kunst van het geestelijke schermen – een verrassende tegenstelling of een paradox – moet men opvatten als versiering, of als aanval of verdediging binnen denkrelaties, en niet als uitdrukking van de eigenlijke kern, die vanuit de innerlijke diepte ontspringt als uitdrukking van een bepaald type menselijke ziel.

De positieve kern bevindt zich daar waar de kern van een leer, haar subjectieve centrum, samenvalt met het centrum van haar objectieve betekenis – zoals het geval is bij iedere oorspronkelijke filosoof die vragen over ‘dingen daarbuiten’ beantwoordt ‘vanuit zijn eigen innerlijke diepte, vanuit de innerlijke diepte van de mensheid’, zoals Goethe ooit opmerkte over Schopenhauer. Daarmee kunnen we het programma van onze beschouwing nader omschrijven: de weergave van een persoon vanuit een cultuurhistorisch perspectief kan nooit een exacte kopie zijn van het

geleefde leven in zijn geheel. Afhankelijk van het belang en de invalshoek zullen veel zaken worden weggelaten, terwijl andere juist in het middelpunt worden geplaatst. Wat behouden blijft – het wezenlijke – wordt samengebracht tot een samenhangend beeld dat geen directe tegenhanger in de werkelijkheid heeft, maar veeleer vergelijkbaar is met een artistiek portret: geen totale weergave van het object, maar een ideale interpretatie en betekenis die voortvloeit uit de methode en het doel van de voorstelling. Ten aanzien van de filosoof komt het erop aan uit het geheel van zijn uitlatingen diegene te selecteren die een samenhangende, consistente en betekenisvolle gedachtegang opleveren – ongeacht of dat geheel tevens uitspraken bevat die daarmee in tegenspraak zijn, deze afzwakken of innerlijk verdeeld zijn. De ontwikkeling van de geestesgeschiedenis voltrekt zich overal via een dergelijk proces van selectie: het afzonderen, uitlichten en samenvoegen van een intrinsiek samenhangend gedachtecomplex, en alleen het aldus gevormde beeld van een filosoof verkrijgt werkelijk invloed. Niet echter al die, bij wijze van spreken, louter psychologische fluctuaties – het heen en weer pendelen van de gedachte, die de coherente denkstructuur omspelen of haar zelfs tegenspreken. Dit proces vindt plaats in de historische werkelijkheid van de filosoof en moet methodisch worden meegenomen in het bewustzijn van degene die presenteert. Zodra biografische interesses plaatsmaken voor zuiver filosofische en cultuurhistorische overwegingen, krijgt het proces van selectie – zoals ontwikkeld binnen de geschiedwetenschap – een specifieke betekenis in de geschiedschrijving van de filosofie: tegenstrijdigheden en uitspraken van een denker die afwijken van de essentiële richting van zijn denken hoeven niet in beschouwing te worden genomen. Dat een filosoof schommelt tussen elkaar uitsluitende ideeën of zulke ideeën zelfs samenbrengt in één denkproces, kan iets zeggen over zijn psychologische gesteldheid of over zijn vermogen tot zelfkritiek, maar sluit niet uit dat een van de tegenstrijdige gedachtegangen correct is – of op zijn minst van belang. Het is mogelijk om citaten uit Nietzsches werk te selecteren die mijn

interpretatie van hem radicaal tegenspreken, maar het is voldoende dat deze interpretatie coherent wordt beargumenteerd op basis van zijn teksten en dat haar inhoudelijke betekenis rechtvaardigt dat zij wordt beschouwd als de oorspronkelijke kern van Nietzsches denken – een kern die van wezenlijk belang is voor het intellectuele klimaat.